

som for Jessens vedkommende i den almindelige retsplejes mening. Det er nok et karakteristisk træk for den store journalist, at han anlægger sin egen målestok, når han optræder med en dommers myndighed i sine artikler. Trods skarpe politiske modsætninger ydede Jessen *journalisten* Hørup al respekt.

Hvad enten man vurderer Jessen ud fra den presshistoriske eller den nationalhistoriske synsvinkel, rager hans personlighed op. Svensson har med sine tre bind ydet en værdifuld hjælp til alle dem, der drages enten af den fase i Sønderjyllands historie, som Jessen var med til at sætte et så stærkt præg på, eller af hans ejendommelige personlighed. Men den endelige dom er ikke fældet, og det bliver den vel aldrig; for der er det særlige ved historiens domstol, at ingen dom er endelig, der er evig appel.

Det kommer blot an på, om nye dommere vil melde sig, om de finder det umagen værd at tage disse personer og forhold op til ny behandling. Det er anmelderens håb, at der bestandig vil komme nye generationer af historikere, der vil gøre det. Ved afslutningen af det store trebindsværk om Jens Jessen skal der lyde en tak til forfatteren for den store indsats, han hermed har gjort.

*Troels Fink.*

*P. Munch: Erindringer I. 1870-1909. Fra skole til folketing, III. 1909-1914. Indenrigsminister og Forsvarsminister. Redigeret af Poul Bagge under medvirken af Torben Damsholt og Erik Stig Jørgensen. (Nyt Nordisk Forlag, 1959-60.) 328 og 279 s.*

P. Munch var en sjælden begavelse, men hans begavelse var snæver og hans menneskelige kontakter og interesser begrænsede. Inden for sin begrænsning udfoldede han initiativ og energi og fik derved en indflydelse i

dansk politik langt ud over det almindelige. Hvis man går til læsningen af de foreliggende bind i forventningen om at komme bag den kølige facade for at få klarhed over de engagementer, som bandt P. Munch til opgaver og personer, bliver man skuffet. Hans erindringer er omtrent lige så upersonlige som hans bidrag til Schultz' Danmarkshistorie. Men af de oplysninger, han meddeler, kan den omhyggelige læser nok komme personligheden lidt nærmere, end det hidtil har været muligt.

Formålet med den foreliggende anmeldelse af de to første bind er dels at fremdrage træk, der belyser mennesket P. Munch og dels at undersøge på hvilke felter de foreliggende dele af erindringsværket udvider kendskabet til periodens historie i almindelighed.

Fra en gymnasietid præget af et konservativt livssyn blev P. Munch i studenterårene grebet af en rationalisme, som han yderligere fik underbygget og udviklet under et studieophold i Frankrig i århundredets begyndelse. Han fik stærke indtryk af de kræfter, der søgte frigørelse fra kirkens og militarismens indflydelse, og som nærrede tillid til, at man ved oplysning og udbredelse af viden om samfundet og tilværelsen i det hele taget havde mulighed for at føre folkene frem mod lyset og skabe menneskeværdige forhold. Ved Københavns universitet repræsenterede i P. Munch's ungdom filosofen K. Kromann en sådan opfattelse. P. Munch gengiver den i et samtidigt brev med følgende ord: »Han troede på een eneste ting: den logiske tankes næsten uendelige magt til at reformere menneskene og hele deres natur, og denne tro er bestemmende for hele hans betragtning af pædagogikken«. Og så tilføjer memoireforfatteren P. Munch: »Det er mit indtryk, at man har ment, at jeg selv havde denne tro på den menneskelige tankes muligheder. Men det havde jeg

hverken den gang eller siden«. Der er ingen grund til at bestride den sidste påstand, men det er på den anden side let at forstå, hvorledes mange mennesker kunne få en sådan opfattelse af P. Munch. Når man læser erindringerne første bind støder man bestandig på udtryk, der underbygger antagelsen. Tidligt så P. Munch det som en opgave »at opdrage folket«. Den historiske videnskabs formål var at uddrage nyttig lære for nutid og fremtid. I Frankrig var han især optaget af den folkelige oplysningsbevægelse, som han gerne ville omplante til Danmark, og da han kom hjem fandt han i vide kredse forståelse for det nødvendige i at dygtiggøre folket og oprigtig iver for at skabe sig viden og forståelse. Højskolernes virksomhed så han i dette lys og ligeledes de mange foredragsforeninger, der virkede sammen med dem. Folkeskolens lærere tog deres part i dette oplysningsarbejde, fremhævede han. »Selv tørstede de efter kundskab og forståelse, rede til at bringe den videre«. I dette lys må man også se hans syn på akademikernes opgave. Et foredrag om venstre og socialdemokratiet i 1897 er i denne sammenhæng af særlig interesse. I foredraget delte han oppositionen imod højreregeringen i tre grupper: Det akademiske venstre, landbodemokratiet og socialdemokratiet. Han understregede meget stærkt det akademiske venstres betydning for begge de to andre grupper, så stærkt, at han som memoireforfatter må erkende, at der var rigelig megen akademisk selvfølelse deri. Han så akademikernes hovedfortrin deri, at de var fri for klasseinteresser, at de lededes af en rent logisk retfærdighedsfølelse, der havde ført dem til erkendelsen af alle folkegrupperes ligeret. Man kan godt forstå, at han tilbageskuende finder for meget akademisk selvfølelse i dette, men hertil er to ting at bemærke, for det første, at han i sin ungdom opfattede det akademiske venstre i sin

egen lignelse, og for det andet, at samtiden bedømte ham på grundlag af udtalelser som denne og mange andre lignende; og vel også ud fra en fornemmelse af, at P. Munch ikke havde det let ved at slutte sig nært til andre mennesker bortset fra en snæver vennekreds. P. Munch var klar over denne begrænsning. Han skriver i et brev til vennen J. P. Jacobsen kort efter århundredskiftet om sig selv, at han »i ret stort omfang savner den instinktmæssige samfølelse med andre, som er en så umådelig vigtig forudsætning for at påvirke dem«. Men det var altså for at kunne påvirke andre, han savnede samfølelse med dem.

Det er et gennemgående træk i talrige af disse udtalelser, at P. Munch følte det som et kald at meddele oplysning og viden, at påvirke andre, ud fra en følelse af værdien i nøgtern klar og logisk tænkning, men målet var at delagtiggøre de flest mulige i de værdier som kundskab, indsigt og viden repræsenterede, han ville gerne være med til at dygtiggøre folket, så det kunne udnytte demokratiets muligheder på bedste måde. Men han var ligesom selv utilgængelig for påvirkning efter at han een gang for alle havde fundet sit stade. I memoirerne finder man forklaringen på hans optræden og væsen, således som han selv opfattede sin udvikling, og ud fra de mål, han satte sig. Han kom oppe fra og ude fra, men utvivlsomt i følelsen af et kald. Andre der kendte ham efter hans optræden kunne karakterisere ham hårdt. En af dem var historikeren H. V. Clausen, der i politisk henseende hørte til venstre i almindelighed, ikke specielt til den radikale fløj. Han gav i 1897 i et brev til den sønderjyske politiker H. P. Hansen et billede af den unge P. Munch, som er overraskende kritisk, men som må ses i lyset af, at H. V. Clausen havde meget stærke sym- og antipatier. Både P. Munch og Aage Friis var ham i 1897 »æstetisk« imod.

»Munch med hans ophøjede kedsommelighed, en rigtig Robespierrenatur, der spanker om i selvtilfreds velbehagelighed, sværmende for klare og abstrakte tanker, uden al virkelig interesse for mennesker og forladt af alle musen og gratier, i stand til med stor suffisance at tale med om alt muligt, men uden selvkritik, uden ironi over for sig selv eller fænomenerne.« Der er noget af karrikaturen i disse bemærkninger, men der ligger realiteter til grund for vurderingen, og læsningen af erindringerens første bind giver forståelse for, hvorledes H. V. Clausen kunne komme til den opfattelse, som han i brevet til H. P. Hanssen har givet et så temperamentsfuldt udtryk for, men læsningen giver også indtryk af, hvorledes P. Munch bevidst søgte at skabe sig kontakter og etablere de forbindelser, der var en forudsætning for den politiske virksomhed, der drog ham mere end alt andet. Det er fortrinsvis i skildringen af hans ungdom og modningstiden, at P. Munch har lagt vægt på at omtale sin principielle indstilling til livets problemer; i skildringen af tiden fra 1903, da tidsskriftet »Det ny Århundrede« blev grundlagt, og P. Munch trådte aktivt frem inden for venstres radikale fløj, er det hans berøring med tidens almindelige politiske bestræbelser, der træder i forgrunden. P. Munch giver her meget lidt nyt; hans skildring afviger kun ganske lidt fra, hvad andre forfattere inden for det radikale venstre har oplyst. Man kan nok få indtryk af, at samarbejdet mellem P. Munch og Ove Rode var noget bærende i den radikale politik, og man kan se, at P. Munch ikke havde større tiltro til C. Th. Zahles politiske evner, men der savnes en indgående karakteristik af de mennesker, P. Munch måtte samarbejde med, og der findes ingen trang til at gøre op med tidligt indtagne standpunkter eller politisk betingede opfattelser. En sætning som: »Det er imidlertid min op-

fattelse nu, som det var dengang ..« er en meget karakteristisk vending. Skildringen af J. C. Christensen er ganske uden forståelse for denne politikers særpræg eller for de vanskeligheder han mødte, og så helt blottet for sympati. Bind 2 rummer en rolig og afvejet beretning om en fase i dansk politiks historie. I denne jævne strøm sker der dog et stykke inde i 2. bind et brud, takket være en række indskud af samtidige optegnelser. Fra kapitlet om ministerkrisen i 1913, da P. Munch blev forsvarsminister skifter »optegnelser« og »erindringer«. Som kildestof er »optegnelserne« langt de interessanteste, og her er igen forholdet til Christian X det der særlig falder i øjnene. Kongens personlighed og hans stillingtagen til politiske problemer har hidtil været behandlet med naturlig diskretion; men som tiden går, vil historikernes opmærksomhed naturligt rettes også mod kongen. Samarbejdet mellem kongen og den principielt antimilitaristiske forsvarsminister måtte fremkalde vanskeligheder. P. Munch har gjort notater om en række besværlige forhandlinger, hvor kongen repræsenterede de ledende officerers opfattelse og søgte at sætte den igennem imod forsvarsministeren; men til gengæld kom forsvarsministeren og kongen til at stå sammen i krisen ved krigsudbruddet i 1914.

Selve krigsudbruddet i 1914 karakteriserer P. Munch som det store vendepunkt i menneskehedens historie. Et vendepunkt var det naturligvis, men de store dimensioner, som P. Munch tillægger det, skyldes vel også, at det gav et afgørende stød til hans egen grundopfattelse. »Indtil da kunne jeg virke med håb om, at arbejdet kunne lykkes, at fremgang kunne gennemføres, fra da af blev det opgaven at afværge eller dog begrænse ulykker«. Erindringerne er skrevet under anden verdenskrig, og ud fra denne tids indtryk skrev han om denne nye katastrofe, at den »har man-

gedoblet faren for, at menneskeheden fra det kulturens højdepunkt, hvortil den var nået, varigt skal synke tilbage til de værste mørketiders barbari og råhed«. I 1914 faldt ligesom præmisserne for P. Munch's grundopfattelse, men han ændrede den ikke af den grund. På den anden side viste han i de vanskelige augustdage 1914 klarhed og handlekraft. Han har i anden sammenhæng skildret augustdagene. Af nyt, der er kommet til, fæstner man sig især ved det indtryk, at Zahle mistede grebet om situationen. Det tyske krav den 5. august om, at Storebælt skulle spærres med miner, fremkaldte en række drøftelser mellem ministrene indbyrdes, mellem dem og de militære ledere og med partilederne. Da mødet med partiformændene var forbi, var Zahle meget i tvivl, om minerne skulle lægges ud eller ej, Rode ligeså, P. Munch mente man burde udlægge dem og ligeså mente Hassing Jørgensen. Ministrene tog af sted til kongen uden fast plan. De ventede at finde samme synspunkter hos ham som hos partiformændene, og indtrykket var nærmest, at ministeriet ikke kunne tage ansvaret for at spærre Storebælt. Zahle fremsatte dette synspunkt over for kongen. P. Munch gjorde herom følgende notat: »han sagde det imidlertid besynderlig absolut, åbenbart træt og ikke klar over, hvad han sagde og tilsigtede, flere gange modsagde han sig selv«. Derpå refererede han videre: »Kongen greb nu imidlertid ind stærkt nervøs. Han måtte ønske, at vi ikke nu drog tyskerne over os; vi måtte svare ja, så fik vi pusterum, ellers kunne tyskerne angribe os straks o.s.v. Fra forskellige ministre blev der derpå givet tilslutning til tanken om at miner skulle udlægges i Storebælt og P. Munch konkluderede: »Det kan ikke nægtes, at kongens holdning denne dag fik megen betydning for resultatet. Havde hans standpunkt været det modsatte, er det nok sandsynligt, at det

var blevet resultatet, at vi havde nægtet mineudlægningen, og at ministeriet derpå var gået af«. Så kategorisk har kongens andel i afgørelsen 1914 ikke været karakteriseret tidligere. I de kommende bind vil man forhåbentlig få endnu flere af de oprigtige og umiddelbare oplysninger, som optegnelserne rummer, og som i videnskabelig henseende er det værdifuldste i de hidtil foreliggende bind.

Troels Fink

*L. Bindsløv Frederiksen: Pressen under besættelsen. Hovedtræk af den danske dagspresses vilkaar og virke i perioden 1940-45. (Universitetsforlaget i Aarhus, 1960). 551 s.*

I forordet til sit værk, »Pressen under besættelsen«, skriver magister Bindsløv Frederiksen: »Den optimisme, hvormed jeg fra første færd gik i gang med opgaven, viste sig ganske ubegrundet. Problemerne var mere komplicerede end forudset, mere omfattende og talrigere. Materialets omfang var overvældende, dets art og kildeværdi yderst varierende .. Jeg gør mig dog ingen illusioner om, at den løsning, bogen repræsenterer, skulle være den eneste mulige«.

Det er lidt vanskeligt at forstaa B. F.'s forhaandsillusioner overfor en opgave af denne art. Paa forhaand maatte det netop forekomme at være en næsten ufremkommelig opgave at gennearbejde, overse, placere og vurdere det enorme stof, som 5 begivenhedsmættede besættelsesaar aflejrerede: I selve bladene, i udenrigsministeriets pressebureau, i pressenævnet, i de omfattende kildesamlinger til disse aars historie og i den betydelige litteratur, der nødvendigvis maatte inddrages i undersøgelsen, fordi baggrunden for pressearbejdet – udenrigsk som indenrigsk – hele tiden maatte trækkes op. Og hertil kom-